

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kûbî, *Târîh*, II, 448-449, 453; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VIII, 554-557, 568; Mes'ûdî, *Murâcü'z-zeheb* (nşr. Yûsuf Esad Dağır), Beyrut 1965, IV, 28; İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn* (nşr. Mahmûd İbrâhîm Zâyed), Halep 1396, II, 106-107; Sülemî, *Tabakât*, s. 85; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VI, 326, 351; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 269-271; İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne*, Bulak 1321, II, 573; Sezgî, *GAS*, I, 535-536; Kâmil Mustafa eş-Şeybî, *eş-Şıla beyne't-taşavvuf ve't-teşeyyü*, Kahire 1969, s. 220-226; Muhammed el-Hudârî Bey, *Muâhadarâtü târîhi'l-ümemi'l-İslâmiyye: ed-devletü'l-Abbâsiyye*, Kahire, ts. (Dârü'l-Fikri'l-Arabî), s. 181 vd.; W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 202, 221-223; *A'yânü's-Şî'a*, II, 12-32; E. Ruhi Fiğlalı, *İmâmiyye Şîasi*, İstanbul 1984, s. 166-168; Azîzullah el-Utâridî, *Müsnedü'l-imâm er-Rizâ* [Ali er-Rizâ], Tahran 1406, I, Mukaddime, s. 10-196; Cl. Huart, "Ali Riza", *IA*, I, 348; B. Lewis, "Ali al-Ridâ", *EI*² (Fr.), I, 411-412; Mur-taza Hüseyin Fâzil, "Ali Rızâ b. Mûsâ Kâzım", *UDM*, XIV/2, s. 100-106; W. Madelung, "Ali al-Rezâ", *Elr.*, I, 877-880.

A. SAİM KILAVUZ

ALİ RİZÂ-yi ABBÂSİ

(bk. RİZÂ-yi ABBÂSİ).

ALİ RİZÂ-yi ABBÂSİ

(علی رضای عباسی)

Safevîler'den

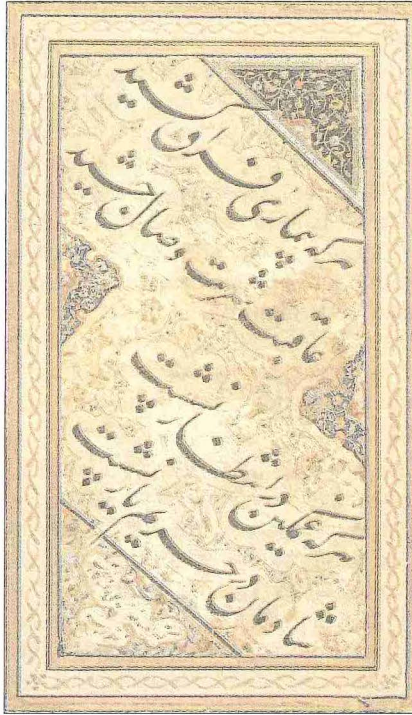
I. Şah Abbas döneminde
(1587-1629)eser veren aklâm-ı sitte
ve bilhassa nesta'likte ünlü
İranlı hattat.

Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak belli değildir. Tebriz'de doğdu ve orada Alâ Bîg Tebrizî unvanı ile tanınan Molla Alâeddin Muhammed Tebrizî'den aklâm-ı sitte*, Muhammed Hüseyin Tebrizî'den de nesta'lik dersleri aldı. 1585'te Tebriz'in Osmanlı hâkimiyetine girmesi üzerine Kazvin'e yerleşti ve yaklaşık altı yıl kadar Kazvin Camii'nde yazı dersleri verdi; kâtiplikle ve ayrıca kıta* yazmakla meşgul oldu. 1590-1591 yıllarında Safevî kumandanlarından Ferhad Han Karamanlu'nun hizmetine girerek onun kâtipliğini yaptı. İki yıl süreyle onunla birlikte Horasan ve Mâzenderan'daki seferlere katıldı. Şöhreti yayılmaya başlayınca 1593'te I. Şah Abbas kendisini İsfahan'a davet etti. Ali Rızâ, sarayda şahın özel hattatlığına ve daha sonra Sâ-

dıkî Bîg Afşar yerine saray kütüphanesinin müdürlüğüne getirildi. Bu tarihten sonra eserlerinde daha önce kullandığı Tebrizî unvanını terkederek şaha intisabı dolayısıyla Abbâsî unvanını kullanmaya başladı. Barış ve savaş zamanlarında daima şahın yanında bulundu ve lutuflarına mazhar oldu. Hatta kaynaklar, şahın geceleri çok kere elinde altın bir şamdan tutarak hattatın yazı yazmasına yardımcı olduğunu kaydediler. 1002'de (1593-94) şah adına resimlerle de süslenmiş olan *Hîrkatnâme* adındaki murakka* in yazılarını yazdı. Şahın ölümünden sonra Kazvin'e döndüğü tahmin edilen sanatkârın ölüm tarihi kesin olarak belli değildir. *Peydâ-yiş-i Haft u Haftâtân* müellifinin hattatın 1052 (1642) yılında hayatta olduğunu söylemesi doğru değildir. Bu yanlışlık, hattatın Rızâ Abbâsî ve Âgâ Rızâ Abbâsî adlı nakkaşlarla karıştırılmasından ileri gelmektedir. Kaynaklarda ölümüyle ilgili değişik tarihler verilmekte ise de Mehdî Beyânî Ali Rızâ'nın 1038'de (1628-29) henüz hayatta olduğunu kabul etmektedir.

Kaynakların hemen çoğu Ali Rızâ'nın, çağdaşı ve İranlılar'ın en meşhur hattatı olan Mîr İmâd'ın 1615'te I. Şah Abbas

Ali Rızâ-yi Abbâsî'nin nesta'lik bir kitabı
(İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 130-250)

tarafından öldürülmesinde rolü olduğunu ileri sürerler. Bu husus bugüne kadar aydınlığa kavuşmamışsa da şahın İmâd'a karşı teveccühünün azaldığı, buna rağmen Ali Rızâ'ya karşı çok iyi davrandığı bir gerçektir. Yalnız şahın İmâd'a teveccühünün azalması üzerine Ali Rızâ'yı nesta'lik öğrenmeye teşvik ettiği inancı da hakikate uymamaktadır. Bunun gibi bazılarının onu İsfahanlı olarak düşünmeleri de şöhretin zirvesine orada ulaşmış olmasından ileri gelmektedir. Bazı kaynaklar hattata Şahnevâz lakabını verip uzun ömründen dolayı da "şeyhülhattâtîn" diye nitelendirmişlerse de o esas itibarıyla Abbâsî unvanı ile şöhret bulmuştur.

Eserlerinde Ali Rızâ-yi Tebrizî, Ali Rızâ, Ali Rızâ-yi Abbâsî, Ali Rızâ el-Abbâsî imzalarını kullanan hattatın en tanınmış talebeleri oğlu Bedüzzaman ile Mahmûd Kâtib ve Ni'metullah Meşhedî'dir.

Ali Rızâ, aklâm-ı sittede İran'ın en kuvvetli hattatı sayılır. Celi-sülûs ve sülûs yazılmış eserlerinde harflerin anatomisi, fizyolojisi, ölçüleri ve satıra oturuşları tekâmül etmiş yazı kaidelerine tamamen uygundur. Bunlarda Osmanlı-Türk hattatlarının tesirini sezmemek mümkün değildir. Harfler ve harflerin meydana getirdiği kelimeler topluluğu, üzerinde bulunduğu yapı ile imtizaç halindedir. Osmanlı-Türk celi-sülûsünü andıran yazıları bilhassa Hâce Rebî ve Mes-cid-i Luţfullah'ın kitâbelerinde açıkça görülmektedir. Nesta'likte ise evvelki üstatlardan Mâlik-i Deylemî ile Mîr Ali He-revî'nin yolunda yürümüş ve bu yazıyı Mîr İmâd'a yakın bir derecede yazmıştır.

Eserleri. a) Sülûs ve celi-sülûs. Kazvin'de bugün polis merkezi olarak kullanılan Âlî Kapu adlı sarayın ana kapısı kitâbesi, İsfahan'da Şah Camii ile Lutfullah Camii'nin inşa kitâbeleri ve kubbe kasnak yazıları, Meşhed'de Âsitâne-i Rızâvî'nin doğu ve batı köşelerinde I. Şah Abbas tarafından yapılan eyvanların kitâbesi (iki kitâbe), Meşhed'de Hâce Rebî' Türbesi'nin içinde ve dışındaki kitâbeler. Ali Rızâ'nın İran'da gelip geçen celi - sülûs hattatlarının en önemlisi olduğu anlaşılan bu yazılarda Osmanlı-Türk celi-sülûsüne büyük bir benzerlik sezilmektedir. Hattatın sülûs ve nesih yazılarından çok az örnek kalmıştır. Fezâilî, *Aţlas-ı Haft* adlı eserinde bir kıta nesih yazısı örneği neşretmiştir (s. 350). b) Nesta'lik. Bu yazı ile yazılmış eserlerin çoğu murakka* ve kıtalardan ibarettir. Önemli olanlardan bazıları şunlardır : *Risâle-i 'Ayniy-*

ye-i Şeyh Ahmed-i Gazzâlî (Mısır'da Mehmed Ali Paşa Kütüphanesi'nde); *Risâle-i Mirsâdü'l-İbâd-ı Şeyh Necmüddîn Razî* (İskenderiye'de özel bir koleksiyonda); *Kitâb-ı Esrârü'n-nükât-ı Emîr Seyyid 'Alî b. Şihâbüddîn Muhammed Hemedânî* (İstanbul'da özel bir koleksiyonda); Gûrandeşt'te 1000 (1591-92) yılında yazılan altı kta yazısı İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunmaktadır. Meşhed'de İmam Rızâ Türbesi kitabesi de onun celi-nesta'likte yazdığı önemli bir eserdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâdi Ahmed Kummî, *Gülîstân-ı Hüner* (nşr. A. S. Hânsârî), Tahran 1352, s. 124-126; Abdülmuhammed Alizâde İrânî, *Peydâyiş-i Hatt u Haftââtân*, Kahire 1345, s. 180-187; Nasratollah Meshkatî, *A List of the Historical Sites and Ancient Monuments of Iran* (trc. H. A. S. Fessyan), Tahran 1353 hş./1974, s. 222; Beyânî, *Hoşnûvâsân*, II, 456-461; Habîbullah Fezâilî, *Atlas-ı Hâf*, İsfahan 1391, s. 349-350, 497-499; P. P. Soucek, "Alî Rezâ 'Abbâsî", *Eir.*, I, 880.

ALİ ALPARSLAN

ALİ RİZÂ BEY

(1858-1930)

Daha çok manzara resimleriyle tanınan Türk ressamı.

Üsküdarlı ve Hoca lakaplarıyla da anılır. Süvari binbaşısı Mehmed Rüşdü Bey'in oğludur. Üsküdar'ın Ahmediye mahallesinde doğdu. İbtidâî ve rüşdiye mektep-

lerini Üsküdar'da bitirdi. 1879'da Kuleli Askerî İdadîsi'ne girdi. Küçüklüğünden beri resme karşı büyük bir ilgi duyan Ali Rızâ, orada resme hevesli beş arkadaşı ile birlikte askerî mektepler nâzırı Edhem Paşa'ya müracaat ederek Kuleli'de bir resim dershanesi açılmasını temin etti. Buraya hoca olarak tayin edilen Ressam Nûri Paşa'nın yanında çalışmaya başladı. Bir yıl içinde yaptıkları tablolar devrin padişahı II. Abdülhamid'e gösterilince genç ressamlar mükâfatlandırıldılar. Nûri Paşa'dan sonra, tanınmış Fransız ressamı Alexandre Cobonel'in talebesi Seyyid Bey'den ders almaya başladılar. Ali Rızâ Bey o sırada İstanbul'da bulunan Kes adındaki bir Batılı ressamdan da faydalandı. 1883'te Harbiye Mektebi'nden ikinci mülâzım rütbesiyle diploma aldığı zaman Meclis-i Maârif-i Askerî tarafından aynı mektebe Nûri Paşa'nın resim derslerine muavin tayin edildi. Bu arada, bir yandan Dârüşşafaka'da resim dersleri verirken buna ilâve olarak Harbiye Matbaası'nın başressamlığına getirildi. Asker mekteplerindeki resim derslerine yardımcı olmak maksadıyla otuz örnekli üç model albüm hazırladı. Bu baskılı albümler, o devirdeki orta öğretim kurumlarına resim sanatının yayılmasında büyük rol oynamıştır. Bu çalışmalarının yanı sıra sivil mektepler için de modeller hazırladı. Her birinde yirmi dört resim bulunan bu albümler İstanbul'da basıldı (1318/1902).

Ali Rızâ Bey, II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında kurulan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti başkanlığını da yapmıştır. Cemiyetin yayın organı olarak *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi* adıyla ayda bir yayımlanan (nr. 1-18, 7 Kânunusâni 1326-1 Temmuz 1330) ve kültür hayatımızda önemli yeri olan mecmuanın çıkarılmasına da ön ayak oldu. Kaymakamlık rütbesine kadar yükseldiği askerlikten 1911 yılında kendi arzusuyla emekliye ayrıldı ve sırasıyla Üsküdar İnâs Sanâyi-i Nefîse Mektebi ile Çamlıca Kız Lisesi'nde resim hocalığı ve Sanâyi-i Nefîse Encümeni âzâlığında bulundu. Emeklilikten sonraki yirmi yıllık sanat hayatı, en çok çalıştığı ve eser verdiği dönemdir. 20 Mart 1930'da Üsküdar'da vefat etti ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi.

Renk ve desenlerine verdiği millî ve mahallî karakteri hemen hissettiren Ali Rızâ Bey, Türk resim tarihinde daha çok karakalem olmak üzere yağlı boya ve özellikle sulu boya resimleriyle çığır açmış, yüzlerce talebe yetiştirmiş bir ho-

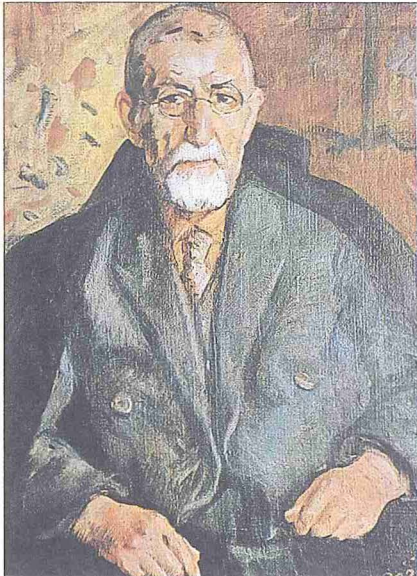
cadır. Ayrıca resim tekniği, tabiatı yorumlayışı ve ifade edişi de başka ressamlarca örnek alınmıştır.

Ali Rızâ-Bey aslında bir peyzaj ressamı olmasına rağmen ara sıra hayalî resimler de yapmış, bunların çoğunda imzasının yanına "fikirden" yazarak tabiatın olmadığını belirtmiştir. Ancak günlük intibalarından doğan bu tarz resimleri de tabiatın yapılmışçasına gerçek izleri taşır. Kendisinin daha çok peyzaj ressamı sayılması gerektiğini, bu sebeple de yerli ve millî yaşayışı anlatan eski Osmanlı bina, mahalle ve manzaralarını resim vasıtasıyla daha uzun bir süre yaşatmak için çalıştığını belirten Ali Rızâ Bey'in İstanbul'da olduğu kadar Gebze, Karamürsel, Değirmendere gibi yakın kasabalara giderek oradaki tarihî yerleri ve bilhassa bugün mevcut olmayan Türk evlerini resimlerle aktarması bu anlayışın bir tezahürüdür.

Sultan II. Abdülhamid Osmanlı Devleti'nin kuruluş devirlerinin yazıyla tesbiti için Muallim Nâci'yi görevlendirdiği zaman Söğüt, Bilecik, Eskişehir, Bursa, Yenisehir gibi imparatorluğun ilk şehirlerine gönderilen askerî heyete o da dahil edilerek buralarda gördüğü Türk-İslâm eserlerini çizgileriyle kâğıda aktarmıştır.

Ahlâki ve seciyesi itibarıyla da çevresine örnek olmuş değerli bir şahsiyete sahip bulunan Hoca Ali Rızâ Bey'in eser-

Ali Rızâ Bey'in Feyhaman Duran tarafından yapılan yağlı boya portresi (İstanbul Resim ve Heykel Müzesi)

Ali Rızâ Bey'in "İstanbul'da bir sokak" adlı yağlı boya tablosu (İstanbul Resim ve Heykel Müzesi)

